

Погроза як форма мовленнєвої поведінки і один з різновидів дослідження у практиці експерта-лінгвіста

Неля Медвідь

кандидат філологічних наук, доцент, головний судовий експерт сектору досліджень у сфері інформаційних технологій, Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, м. Суми, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6203-3412>, e-mail: nelya0507sumy@gmail.com

Окреслено варіанти застосування філологічних знань під час проведення лінгвістичних експертиз з метою виявлення у досліджуваних текстах ознак погрози. Розглянуто варіант аналізу тексту з ознаками наявності погрози у практиці експерта-лінгвіста.

Ключові слова: погроза; семантика; спонування; модальність; комунікативна мета; адресат; адресант; інформація.

Threat as a Form of Speech Behavior and One of the Types of Research in the Practice of a Linguist Expert

Nelia Medvid

Purpose to outline options for applying philological knowledge during linguistic examinations in order to identify signs of threat in the texts under study. A variant of text analysis with signs of threat in the practice of a linguist expert is considered.

Keywords: threat; semantics; motivation; modality; communicative goal; addressee; addresser; information.

Погроза як форма мовленнєвої поведінки доволі поширене явище, яке стає предметом дослідження в експертній практиці, що продиктовано достатньою кількістю справ, за якими залучають лінгвіста для надання висновку. Сучасна правова наука трактує погрозу як різновид неправомірної забороненої поведінки. Погроза утворює основний склад таких злочинів, як погроза вбивством або завдання тяжкої шкоди здоров'ю; погроза доведення до самогубства, насилля; погроза знищення або пошкодження майна тощо. У юридичній науці під погрозою розуміють спосіб діяння, застосований з метою здійснення психологічного тиску на об'єкт погрози.

Погроза може мати різні форми вираження: вербальні (мовленнєві) і невербальні (демонстрування зброї); усні й письмові; безпосередньо висловлені та з допомогою третіх осіб. Згідно з лексикографічними джерелами, погроза — це обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність, залякування; можливість або неминучість виникнення, настання чогось небезпечного, прикрого для кого-, чого-небудь; те, що може заподіяти зло, неприємність [1].

Погроза може бути прямою й непрямою. Прямою погрозою є тоді, коли вона адресована конкретною особою іншій особі й у ній наявна обіцянка завдання шкоди їй або її близьким,

її або їхньому майну тощо. До того ж така обіцянка є чітко вербалізованою в об'єктивному змісті висловлювання, тобто у ній наявні слова із семантикою конкретного шкідливого впливу (убивство, насилля, пошкодження або руйнування майна тощо), які стануться в майбутньому. Непряма погроза виражена на імпліцитному рівні структури тексту. Іншими словами, текст імплікує змістові компоненти, співвіднесені з погрозою. Непряма погроза виражається констатуючими висловлюваннями про майбутні негативні дії.

За дослідженнями сучасних науковців [2], мовленнєвий акт погрози в експертних дослідженнях описують за такими параметрами:

- 1) тематика: предмет мовлення — наслідки від учинених адресатом дій; інформація, яку повідомляють,— негативні наслідки для адресанта;
- 2) ставлення: виражена модальна оцінка дії: «ви пошкодуєте, що зробили це»; виражена емоційна оцінка наслідків діяльності відмови: «вам буде погано»;
- 3) комунікативна мета: висловлення незадоволення щодо вчинених адресатом дій: «хочу, щоб ви знали, мені не подобається ваш учинок»; наявність аргументації: підкреслення неприйнятності вчинених дій за допомогою додаткового аргументу: «хочу, щоб ви знали, що я зроблю вам погано за те, що ви зробили».

Ураховуючи все зазначене вище, наведемо приклад опису мовлен-

нєвого акту погрози з експертної практики автора тез за зазначеними лінгвістичними композитами.

Аналізу підлягають висловлювання у контексті їх вживання:

«Адресант: *«я приеду ей с*ка леща на*уй дам на *уй, посажу в багажник с*ка вивезу, просто щоб она понимала на*уй...ну...дол*айоб»;*

Адресант: *«я услышал, Мудрачка, е*ать я думаю, опа! Надо подойти е*ать поинтересоваться...хай она уgomонит таланты, потому шо кароче, ну если она дальше будет так продолжатъ — ее завалят и потом, и потом будет разговаривать уже с похорон»;*

Адресант: *«просто передай...»;*

Адресант: *«ты слышишь меня? Э пожалуйста успокойся я тебя прошу по нормальному, уgomони свои таланты...».*

У процесі дослідження експерт установив таке:

- 1) тематика: предмет мовлення: невдоволення від учинених адресантом дій: *«на тех, которых не надо лезть к ним. Фу е*ать это какой-то на*уй дол*ое*изм»;* *«она лезет с*ка на...на знаешь на кого»;* *«на...ее..пасынку на*уй е..этой б*ять... Коломойского дочери, ну»;* *«Элю!»;* інформація, яку повідомляють,— негативні наслідки для адресата: учинення фізичного насильства (нанесення їй ударів («леща дам»)), повідомлення про те, що їй буде заподіяна смерть («ее завалят»): *«я приеду ей с*ка леща на*уй дам на *уй, посажу*

- в багажник с*ка вивезу, просто щоб она понимала на*уй... ну...дол*айоб»; «...ее завалят и потом, и потом будет разговаривать уже с похорон»;
- 2) ставлення: виражена модальна оцінка дій: «...ну если она дальше будет так продолжат...»; виражена емоційна оцінка наслідків від учинених адресатом дій: «вам буде погано»: «я приеду ей с*ка леща на*уй дам на*уй, посажу в багажник с*ка вивезу, просто щоб она понимала на*уй...ну...дол*айоб»; «...ее завалят...». Емоції належать до типу негативних. Індикаторами негативних емоцій виступає вживана адресантом експресивна, обценна лексика («с*ка», «на*уй», «дол*айоб»);
- 3) комунікативна мета: указівка на неправильні, на думку адресанта, учинки адресата: «хочу, щоб ви знали, що мені не подобаються ваші вчинки» («на тех, которых не надо лезть к ним. Фу е*ать это какой-то на*уй дол*ое*изм»; «она лезет с*ка на...на знаешь на кого»); спонукання до дії: «хочу, щоб ви зробили це»: «Э... угомони свои таланты...»; висловлення незадоволення з приводу дій адресата: «на тех, которых не надо лезть к ним. Фу е*ать это какой-то на*уй дол*ое*изм»; «она лезет с*ка на...на знаешь на кого»; «ты слышишь меня? Э пожалуйста успокойся я тебя прошу по нормальному, угомони свои таланты...»; підкрес-

лення неприйнятності дій адресата за допомогою додаткового аргументу: «хочу, щоб ви знали, що я зроблю вам погано за те, що ви зробили»: «я приеду ей с*ка леща на*уй дам на*уй, посажу в багажник с*ка вивезу, просто щоб она понимала на*уй...ну...дол*айоб»; «хай она угомонит таланты, потому шо кароче, ну если она дальше будет так продолжат — ее завалят и потом, и потом будет разговаривать уже с похорон».

Прагматичні компоненти досліджуваних висловлювань адресанта відповідають структурі ситуації погрози, а саме: 1) М — адресант; 2) С — адресат; 3) характеристика за шкалою «вигода — шкода»: адресант — позитивна (задоволення від покарання адресата за «погані вчинки» («она лезет...на Элю»); адресат — негативна (покарання); 4) тип взаємодії між ними: адресант активно впливає на адресата, тобто негативні події є результатом дій мовця (адресанта) («я приеду ей с*ка леща на*уй дам на*уй, посажу в багажник с*ка вивезу»; «ты слышишь меня? Э пожалуйста успокойся я тебя прошу по нормальному, угомони свои таланты...»), і його поплічників («...ее завалят...»).

Шляхом логіко-граматичного і семантико-синтаксичного аналізу досліджуваних висловлювань адресанта встановлено, що в їх об'єктивному змісті — спонукання адресата, про яку йдеться, до того, щоб вона не зачіпала «Элю» («угомонила свои таланты»), а також повідомлення про

те, що в разі продовження такої поведінки до адресата будуть застосовані конкретні дії: «я приеду ей с*ка леща на*уй дам на *уй, посажу в багажник с*ка вивезу...»; «...ну если она дальше будет так продолжать — ее завалят...». З урахуванням семантики ключових слів у контексті розмови висловлювання адресанта «я приеду ей с*ка леща на*уй дам на *уй, посажу в багажник с*ка вивезу, просто щоб она понимала на*уй... ну...дол*айоб»; «...ее завалят и потом, и потом будет разговаривать уже с похорон» містять погрозу застосування фізичного насильства шляхом нанесення адресату ударів та погрозу адресату вбивством, на граматичному рівні виражену просторічним словосполученням «дать леща» (укр. «давати ляща (ляпаса)») і жаргонною лексемою «завалить» (укр. «завалити»). Погроза характеризується наявністю об'єкта дії (той, на кого спрямована дія — «я приеду ей с*ка леща на*уй дам на *уй», «...ее завалят» — тобто, згідно з контекстом, на адресата). Обіцянка завдати ударів, насильно посадити в багажник (імовірно, машини) і вивезти, а далі вбити підсилюється вживаними предикатами (присудками) у формі майбутнього часу «приеду», «дам», «посажу», «вивезу», «завалить» із семантикою «зроблю це», «зроблять це». У контексті досліджуваної розмови виявляється виражена ознака комунікативного наміру адресанта, що виявляється у залякуванні адресата з метою викликати в останнього правильний перлокутивний ефект — «угомонить таланты».

Просторічне словосполучення «дать леща» у висловленій фразі адресанта «я приеду ей с*ка леща на*уй дам на *уй...» уживається у переносному значенні. Під «дать леща» розуміється нанесення ударів. З урахуванням цього у контексті розмови фраза «я ...ей с*ка леща на*уй дам на *уй...» містить погрозу завдання адресату ударів. Лексема «завалить» у висловленій фразі адресанта «...ее завалят и потом, и потом будет разговаривать уже с похорон» уживається ву переносному значенні. Під «завалить» розуміється «уб'ють». До того ж загальна залякувальна тональність процитованих фраз підсилюється вживаною адресантом обценною лексикою та імперативною лексемою «передай», реалізованою на адресу «Особи № 2» з тим, щоб «Особа № 2» довела до відома адресата наміри адресанта (адресант: «просто передай...»).

Структурно-семантичним аналізом досліджуваних висловлювань адресанта встановлено, що вони відповідають структурі погрози-покарання (непрямій погрозі), а саме: 1) адресант говорить: я бажаю, щоб адресат знала, що вона зробила погане Елі, тому для адресата настане погане (вона буде покарана — їй адресант завдасть ударів, і поплічники адресанта уб'ють її); 2) адресант думає, що адресат не бажає, аби це настало; 3) адресант говорить це, бо бажає, аби адресат не робила погане Елі («угомонила свои таланты») у майбутньому.

Зважаючи на форму лексико-граматичного вираження повідомлень

з іллокуцією погрози, а саме: відсутність прямого звернення до адресата у форматі погрозливої тональності, висловлення фраз загрозливого характеру щодо адресата у процесі обговорення питання з її знайомим («Особою № 2», а не особисто) установа погроза має непряму форму.

У процесі текстуального аналізу висловлювань адресанта експертом було виявлено такі ознаки погрози: а) наявність двох суб'єктів (адресант і адресат); б) у загальному семантичному плані наявне спрямування в майбутнє (*«я приеду ей с*ка лецца на*уй дам на *уй, посажу в багажник с*ка вывезу, просто щоб она понимала на*уй...ну...дол*айоб»*; *«... ее завалят...»*); в) міститься інформація про те, що мовець попереджає про покарання (*«хай она уgomонит таланты, потому шо кароче, ну если она дальше будет так продолжатъ — ее завалят и потом, и потом будет разговаривать уже с похорон»*; *«Э пожалуйста успокойся я тебя прошу по нормальному, uгомони свои таланты...»*); г) прив'язаність дії до суб'єкта та його поплічників (виконавці дії — адресант (експлікується його «Я»: *«я приеду ей с*ка лецца на*уй дам на *уй, посажу в багажник с*ка вывезу...»*) і його поплічники (*«завалят»*)); д) тип дії — учинення фізичного насилля шляхом завдання ударів, а також убивства (*«я приеду ей с*ка лецца на*уй дам на *уй»*; *«ее завалят»*); е) виражене негативне ставлення до адресата (*«я ...ей с*ка лецца на*уй дам на *уй»*), а отже, містяться ознаки агресивних мовленнєвих дій, спрямованих на залякування адреса-

та, що вказує на наявні у досліджуваних висловлюваннях погрозливі наміри адресанта. Уживання обценної лексики є беззаперечною властивістю мовленнєвого акту погрози.

Висловлювання адресанта виражені у формі непрямой погрози і мають стверджувальний характер.

Отже, підсумовуючи викладене вище, зазначимо: 1) іллокутивну функцію погрози — зміну поведінки адресата (намагання досягти впливу на адресата) — витримано; 2) прагматичну задачу — викликати перлокутивний ефект (залякування) адресата — виконано. Отже, викладене вище дає підстави стверджувати, що в дослідженому матеріалі наявні висловлювання адресанта, які містять погрозу вчинення фізичного насильства шляхом нанесення адресату ударів та погрозу вбивством.

Викладене підтверджує потребу ретельного аналізу досліджуваного матеріалу на виявлення / спростування наявності в ньому погроз з метою досягнення якісного проведення судових експертиз.

Перелік джерел посилання

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2007. 1736 с.
2. Розробка методики семантико-текстуальних досліджень мовленнєвого акту «погроза»: звіт про наук.-досл. роб. / кер. Л. В. Свиридова, викон. Є. В. Ковкіна, Н. Я. Дідушок. 2021. 89 с.
3. Эпштейн О. В. Языковое оформление речевого акта угрозы (на материале английского политического дискурса). URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2009_1_57.pdf (дата звернення: 07.04.2025).